

ДИДАКТИЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ У ВУЗІ

Сучасна психологічна наука розглядає навчання як процес стимуляції зовнішньої і внутрішньої активності студента, внаслідок якої у нього формуються певні знання, навички, вміння. Навчання передбачає взаємодію двох учасників цього процесу – того, хто навчає / викладача /, і того, кого навчають / студента /. Перший безпосередньо чи опосередковано створює необхідні умови, що стимулюють активність другого, організовуючи, спрямовуючи і контролюючи його діяльність, а також надаючи необхідних для цього засобів і інформації. Саме ж формування у того, хто навчається, знань, умінь і навичок відбувається лише в результаті його власної діяльності.

У якості важливих елементів процесу навчання, з точки зору студента, психологами виділяється доцільно організоване і спрямоване навчання поняттям / і їх поєднанню, що відповідає навчанню знанням / мисленню, вмінням.

Формування поняття у студентів можливе лише завдяки допомозі відповідної його діяльності. “Будь-яке поняття, як психологічне утворення, – відзначає А.Н. Леонтьєв, – є

продуктом діяльності...

Можна організувати, можна вибудувати в учня відповідну діяльність, поставивши його у певне відношення до дійсності. Не тому виникає у дитини понятійна діяльність, що вона оволодіває поняттям, а, навпаки, вона оволодіває поняттям, коли навчається діяти понятійно, якщо можна так висловитися, саме її практика стає понятійною."

Уміння відіграють вирішальну роль у розвитку здібностей, оскільки займають важливе місце в їх структурі. На думку К.К. Платонова, "набуті вміння покращують здібності до більш складного виду аналогічної діяльності... , а новий, більш складний вид діяльності потребує для свого здійснення нових, більш складних знань, навичок і вмінь, які будуть розвиватися на ґрунті здібностей, які вже є". Але у формуванні здібностей /і тим більше вмінь / значну роль відіграють вправи як на предметному і мовленнєвому, так і на розумовому рівні діяльності. Звідси випливає, що самостійна робота / а вправи найбільш характерні її різновиди / має необхідний набір компонентів у складі видів діяльності, що беруть участь у формуванні вмінь.

Тепер нам необхідно ще показати співвідношення самостійної роботи з іншими видами навчальної діяльності: подачею навчального матеріалу викладачем і лекцією. Дослідження психологів і дидактів показують, що жоден із перерахованих видів навчальної діяльності не має абсолютної переваги в ефективності навчання студентів. За нормальних умов навчання результати засвоєння студентами знань будуть / *summa summarum* / однаковими і під час подачі навчального матеріалу, і під час лекції, і під час самостійної роботи. Абсолютизація будь-якої форми навчання, як показує досвід, виявлялася завжди малоєфективною. Проте дослідження порівняльної ефективності різних способів навчання і самостійної роботи / в тому числі й індивідуалізованої /, експериментально доводять більш високу ефективність останньої. Причина високих результатів подібного експериментального навчання приховується, на наш погляд, в його суб'єктивно кращій організації / експериментальне

навчання завжди краще продумане і оснашене в дидактичному і методичному плані, ніж контрольне “традиційне” навчання /. Крім того, впливає і односторонній добір тематики, структура і зміст якої більш “виграшні” під час організації самостійної роботи студентів, ніж під час інших способів навчання. Тому результати таких досліджень не спростовують висловленого нами на початку абзацу положення про рівноцінність вказаних видів навчальної діяльності.

Кожен спосіб навчання володіє певними перевагами. Однак, кожному з них притаманні і недоліки. Тому оптимально вирішити завдання оволодіння знаннями можна лише в поєднанні самостійної роботи студентів, лекції і усного викладу вчителя. Але у формуванні вмінь провідне місце, звичайно, належить самостійній роботі. Більш того, без неї формування вмінь принципово неможливе.

Зрозумілим стає інтерес, який спрямовує на дослідження найбільш ефективного поєднання різних способів навчання. Вони проводилися і проводяться в багатьох центрах нашої держави і за її межами. Так, І.С. Попов, вивчивши різноманітні варіанти поєднань самостійної роботи і усної подачі викладачем, зробив висновок про те, що під час засвоєння знань шляхом поєднань ефективність завжди вища, ніж під час засвоєння одним шляхом / або шляхом самостійної роботи, або шляхом лекції /. Серед різноманітних варіантів поєднань найефективнішими виявилися: подача навчального матеріалу викладачем, що перегукується із самостійною роботою студентів або з подальшою їх самостійною роботою, а також самостійна робота студентів, що межує з усною подачею навчального матеріалу викладачем.

Дослідженнями була доведена ефективність певних поєднань за таких умов:

1. Якщо вивчуваний матеріал для студентів зовсім новий, не має підпори в їх попередньому пізнавальному і практичному досвіді або за своїм змістом і джерелом інформації пов'язаний з труднощами для сприйняття, то найбільш ефективно таке поєднання, коли викладач подає весь навчальний матеріал, а

студенти його самостійно закріплюють.

2. Якщо виучуваний матеріал вимагає лише теоретичного введення, а студенти володіють уміннями самостійної роботи, то цілком результативне таке поєднання, коли викладач подає лише основні питання, а студенти опрацьовують увесь матеріал самостійно.

3. Якщо зміст і методика навчання певного матеріалу міцно спирається на попередню роботу студентів, а виучуваний матеріал легко розподіляється на окремі завдання і на лекції / лабораторіях / є всі необхідні навчальні посібники, то ефективне таке поєднання, коли викладач обмежується введенням у зміст і методику лекції, а студенти під його керівництвом виконують основну роботу самостійно.

4. Якщо виучувані питання органічно пов'язані з попереднім пізнавальним і практичним досвідом студентів і нові поняття впливають із раніше вивченого матеріалу, а також застосовуються прийоми самостійної роботи, якими студенти вже володіють, то результативна така самостійна робота, за якої роль викладача обмежується її організацією і управлінням / лабораторні і практичні заняття, робота з картами, документами та ін. /.

Уміння та навички самостійної роботи складають суттєву сторону цього виду навчальної діяльності. Саме від рівня їх сформованості залежить результативність самостійної роботи студентів.

Основними дидактичними умовами розвитку вмінь під час самостійної роботи студентів ми вважаємо:

1) наявність інструкції чи програми виконання завдання;

2) виділення в них основних етапів виконання завдання;

3) членування етапу чи всього завдання, які вимагають нових або слабко засвоєних студентами вмінь і навичок, на ряд послідовних дій і постачання їх керівництвом для виконання;

4) систематичний контроль і облік викладачами виконання

завдання, надання своєчасної допомоги у вигляді додаткового пояснення прийому чи способу виконання дії.

Формування вмінь самостійної роботи у студентів починається з детального пояснення і ретельного контролю за виконанням кожного етапу завдання, виходячи на більш загальні нагадування і згорнуті дії. Неабияку роль при цьому відіграє спадкоємність дій. Проте, як справедливо відзначає Н.Б. Істоміна-Кастровська, варто мати на увазі зворотній бік такої побудови завдань. Одноманітні завдання, хоча і приносять певний результат у засвоєнні знань, умінь і навичок, все ж не сприяють активній розумовій діяльності студентів. Вони характеризують навчальний процес як пасивне відтворення затверджених операцій і прийомів. Їх протилежністю виступає послідовність різноманітних навчальних завдань, які поступово ускладнюються у зв'язку зі зміною змісту. Вони вимагають від студентів виявлення все нових способів і дій та характеризують навчання в аспекті його еволюції. Таке навчання піднімає студена з одного рівня пізнання до іншого, більш високого, допомагає в розвитку.

Самостійна робота вимагає безпосереднього і опосередкованого керівництва. Воно повинно бути тим краще розроблено, чим нижчий рівень розвитку у студентів пізнавальних здібностей. Студенти повинні знати, як вирішуються поставлені завдання, оскільки вони навчаються вирішувати їх самостійно. По мірі розвитку вмінь і навичок межі самостійності розширюються таким же чином, як і ускладнюються самі завдання. Безпосереднє керівництво здійснює викладач. Опосередковане ж – відбувається за допомогою письмової інструкції. У якості останньої ми можемо розглядати алгоритмізоване завдання. Письмові інструкції також мають потребу в створенні / відповідно до програми і рівня розвитку знань, навичок і вмінь студентів / і в розмноженні.

Ураховуючи сказане, ми вважали, що під час відбору дидактичних матеріалів вони повинні: 1) містити завдання, задачі, вправи у кількості, достатній для задовільного засвоєння

програмового матеріалу; 2) містити необхідні додаткові тексти, ілюстрації та ін., яких не має в підручниках, але які необхідні для успішного виконання завдання; 3) розвивати у студентів навички та вміння самостійної роботи; 4) бути простими і зручними у користуванні на лекції і вдома; 5) бути достатньо дешевими для масового виробництва.

Усі ці вимоги дозволили нам обрати в якості основного дидактичного посібника для організації і проведення самостійної роботи студентів на лекції без порушення лекційно-семінарської системи навчання робочий зошит.

Робочий зошит – це комплект вправ, запитань, задач, а також інструкції до їх виконання. Призначені вони для індивідуальної роботи студентів під час вивчення і закріплення нового матеріалу, контролю знань і вмінь, деколи, для виконання домашнього завдання.

Завдання у зошиті не повинні дублювати завдань і запитань підручника. Якщо останні орієнтовані просто на повторення параграфа / розділу /, то завдання та запитання в зошиті спрямовані на закріплення всього обсягу знань і вмінь за допомогою вправ і різноманітних ситуативних завдань.

Інструкції-керівники, уведені до робочих зошитів, інформують по те, як правильно виконати завдання. У них звертається увага на послідовність виконання завдання, перераховуються потрібні для цього інструменти та приладдя. Інколи вказується і відповідне джерело / підручник, атлас, словник, довідник та ін. /. Але частіше завдання несе в собі необхідну додаткову інформацію. Багато з них алгоритмізовані.

Реальні можливості масового видання дидактичних матеріалів для оснащення самостійної роботи студентів підтвердили правильність вибору робочого зошита в якості основного посібника.

Беручи до уваги психолого-дидактичні детермінанти самостійної роботи і названі вище її показники як навчальної діяльності, можна подати більш повну характеристику цього явища з позиції самого суб'єкта діяльності. З цієї точки зору, самостійна робота може бути визначена як цілеспрямована,

внутрішньо вмотивована, структурована самим суб'єктом в сукупності виконуваних дій і коригована ним за процесом і результатом діяльності. Її виконання вимагає достатньо високого рівня самосвідомості, рефлексивності, самодисципліни, особистої відповідальності, приносить студенту задоволення в самовдосконаленні та самопізнанні. Усе сказане вказує на необхідність спеціальної, враховуючи психологічну природу цього явища, організації не тільки і не стільки викладачем, скільки самим студентом його самостійної роботи. Під час такої організації має братися до уваги і специфіка навчального предмета.

Дослідження показали, що:

– самостійна робота студентів стимулює їх працездатність, помітно підвищує продуктивність навчального процесу і, нарешті, рівень знань усіх студентів;

– організаційною основою для широкого впровадження самостійної роботи студентів в навчальний процес вищих навчальних закладів зараз і найближчим часом може послугувати робочий зошит, спеціальні підручники та довідники;

– порівняно із звичайними, традиційними завданнями індивідуалізовані і проблемні навчальні завдання в робочих зошитах дають додатковий ефект в інтенсифікації процесу навчання;

– використання робочих зошитів і доданих до них бланків контрольних робіт значно полегшує працю викладача щодо організації самостійної роботи студентів.

Література:

1. Абульзанова-Славская К.А. Деятельность и психология личности.- М.: Наука, 1980.-335с.

2. Бабанский Ю.К. Рациональная организация учебной деятельности. – М.: Знание, 1981, №3.-95 с.

3. Вяткин Л.Г., Железовская Г.И. Опыт развития познавательной самостоятельности студентов.//Педагогика.- 1993, №1.-С.61-66.

4. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность.- М.: Политиздат, 1977.-304 с.